

הרבנות בקיבוץ

הרב בקיבוץ — הרב מאיר שלזינגר
להיות רב בקיבוץ — הרב שלמה אבינר
רבנות בקיבוץ — ד"ר ידידיה כהן
בתוככי אחים שבשדות — הרב רפאל אויערבך
מעמד הרב או מעמד הישוב? — הרב שלמה אבינר

הרב בקיבוץ*

הצגת נושא "הרב בקיבוץ" פירושה, פתרון הבעיה של מוסד הרבנות ושל הרב כאיש, בתוך קהילה הבנויה בצורה המיוחדת הזאת של קיבוץ. מובן שבקיבוץ אין "חצר" של רב, בכל הצורות והסגנונות שחצרות כאלה קיימות. אני מבקש שהמלה "חצר" לא תשאיר משקע מסוים — בין אם היא בליטא, בין בהונגריה, בין בקהילות חסידיות — כל ה"חצרות" שבכל הצורות האלה אין להן שום הקבלה בקיבוץ. כלומר, אינני רואה במשטר החיים הקיבוצי כיום מקום ומסגרת לאיזו שהיא "חצר" באיזה שהוא נוסח. מעמדו, תפקידו והוראתו של הרב יונקים, איפוא, מפעולתו המעשית, האישית — מה שיש לו להציע, ורק מה שיש לו להציע — ובתוקף סמכותו ההלכתית.

הבעת דעה — ודעה פרטית

וכאן אני רוצה להקדים קצת את המאוחר. נדמה לי שבקהילה קיבוצית, על כל פנים לפי הקיבוצים שקיימים כיום, צריכה להיות לרב הבחנה ברורה ביותר בין פסיקה הלכתית, לבין כל החלטה — ואפילו השפעה — שאיננה בנויה על יסודות הפסיקה ההלכתית. אחרת, חושב אני, שאיננו יכול להצליח. בכל השנים שאני רב, ניסיתי ומנסה אני להבהיר באופן חד-משמעי, אם דברים מסויימים הם פסק הלכתי או לא. ולא תמיד זה קל, מכיוון שתחומים אלה בכל זאת לא תמיד ברורים כל כך. אבל יש לעמוד על כך בכל תוקף, מכיוון שאם אין "חצר" — צריכה הסמכות להיות ברורה. והסמכות ברורה רק אם אתה באמת מקפיד בכל כוחך, לא להשתמש בה בשום פנים ואופן מחוץ לגבולות הסמכות. וכדי להפעיל את הסמכות באופן ברור עליך באמת להשתמש בה אך ורק אז. ועל כן, אף על פי שזאת צריכה להיות בעצם הנחייה כללית, שאדם ידע להבחין בין דברים הנאמרים

* הרצאה אשר ניתנה בקבוצת שעלבים בשנת תשכ"ז, במלאות עשור לרבנותו של הרב שליט"א בקבוצה. — הערת העורך.

כפסיקה הלכתית, לדברים שאינם נאמרים כפסק הלכה ברור — ואין אני רוצה להיכנס עכשיו לבעיות שטטטוש התחומים הזה גורם וגרם בישוב, גם בארץ — אבל במקרה של רב בקיבוץ, הצורך הזה הוא חיוני, מפאת הסיבה הזאת.

הדיסטנץ והברות בקבוץ

ובאשר למעמדו, מה שמעבר לסמכות ההלכתית, כאן הבעיה תלויה באישיותו של כל אחד ואחד. השפעה שנוצרת ע"י קרבה הדדית, ע"י ידידות במובן הרחב של המלה, וגם המצומצם כמובן — ההשפעה הזאת יוצרת בעיה של דיסטנץ, אם רוצים וחושבים שצריך לשמור על הדבר הזה.

זהו מאבק מסויים, אשר רק גדולי עולם יכולים לעמוד בו בקלות. אסביר את כוונתי: בדרך כלל אומרים חז"ל: "אכל ושתה עמו" — נעשה ככלי חרס" (עפ"י סנהדרין נב). ככל שאדם מתקרב יותר, ורואה את האדם שהוא ראה אותו בשעות גדולות, גם בחיי יום-יום, בדברים שכל אדם זקוק להם וחי אותם — פוחתת הרגשת הכבוד, אפילו האמיתית, לא המזוייף, וקבלת המרות מתמעטת. זה טבע הדברים. אפילו כלפי מעלה אמרו חז"ל, שאין הירא בועט (ירושלמי ברכות ד'), קל וחומר כלפי בני אדם. חוץ מאשר גדולי עולם ממש, שככל שמתקרבים אליהם יותר — מתפעלים יותר מעוצם גדולתם, אבל באנשים שאינם מגיעים לדרגה זאת, ובוודאי באנשים הרחוקים מדרגה זאת, נוצרת אותה הבעיה של קרבה מרובה שעשויה להביא, לא חוסר כבוד חיצוני, זה דבר בכלל לא כל כך חשוב, בעיני, על כל פנים — אלא חוסר קבלת מרות.

אסביר את הדבר בדוגמה: הרב צריך לדבר אל אנשים ברגעים גדולים בחייהם, ולנסות לתפוס אותם הרגעים. הן בדברים ציבוריים, כגון לפני נעילה או אחרי "כל נדרי" או במקרים כאלה, והן ביום חופתו של אדם והחיים האישיים שלו. כמובן יש השפעה גדולה גם לדימוי של האישיות ברגעים אלה ובזמנים אלה, ואם יש "אכל ושתה אתו" — ויש דבר כזה בקיבוץ בדרך כלל — עשוי הדבר ליצור בעיה. אני יודע שבציבור נפוצה דעה הפוכה: חבר של כולם — יש לו השפעה הכי טובה. נכון, ישנם דברים שאם אתה חבר של כולם יש לך השפעה יותר טובה מאשר אחרת. אתה בוודאי חש בהרבה דברים, שאילו לא היית חבר של כולם לא היית חש בהם. אבל מאידך ישנה השפעה, שהיא נובעת בכל זאת מאיזה שהוא מעמד — אינני אומר שהוא רצוי, לי הוא למשל לא רצוי, לא במקרה אני רב בקיבוץ, כנראה — אבל ישנה השפעה שהיא תוצאה של מעמד מסויים, וכאן צריך לבחור בין שני הדברים. זאת היא הבעייתיות של רב בקיבוץ, בבחינה זאת. אתן דוגמה נוספת: שואפים שרב הקיבוץ יכיר את היקף החיים כולם, והוא

יעבוד בחקלאות. על כל פנים אצלנו היה ככה, ואני חושב שגם במשקים אחרים שהיה רב — היה כך. אני עבדתי בחקלאות די הרבה זמן, ובודאי לא ביחס לידיעותי. כלומר, לא בגלל שכבר ידעתי כל כך הרבה יכולתי להרשות לעצמי לעבוד בחקלאות. אלא מפני שידעתי שבלי שאהיה חלק מן החברה — הרבנות בקיבוץ לא תצלח. כמו כן ישנם העיסוקים הצבוריים הלא-לימודיים, שלא מועטים, גם כשאין ישיבה. אלה הם עיסוקים חברתיים שהרבנים בערים כמעט אין להם כאלו. על כל פנים שאלת הזמן קיימת גם אצלנו. כשמצטרפת לכך השאלה של עבודה בחקלאות — שהיא טובה לכשעצמה, היא בריאה מאד, מבחינה חברתית זה שוב יוצר אותו מצב, שהשפעתו של הרב בקיבוץ תהיה בדרך של רב חבר הקיבוץ.

ההשתלבות בממסד הקיבוצי

וכאן אני רוצה לומר את דעתי בנוגע לסדר הפעילות מבחינת המיסוד — תפקידי הרב במוסדות החברה. ישנם בקיבוצים ועדות לחיי החברה: ועדות חינוך, תרבות, חברה, חברים ועוד. האם הוא צריך להיות חבר בוועדות האלה, מנהיג הוועדות האלה, או לא? אני נוקט בדרך זאת: אינני יושב ראש בשום ועדה, אך אני חבר בחלק נכבד מהן. אם תשאלו, האם זה נובע מבחירה אישית או בתוקף התפקיד? בבחירה אישית, בדרך כלל, אבל הבחירה האישית היא בדרך כלל בוועדות אלה בתוקף התפקיד. חוץ מועדה אחת, שאני חבר סתם בה, זאת היא ועדת מינויים. אבל זה, כנראה, בגלל שברור שאני לא אתמנה — לא למרכז משק ולא לגובר. אבל ברור הוא, שזה בתוקף תפקיד. חוץ מועדה אחת, שאני מקפיד לא להיות חבר בה, מפני שאני עובד אתה הרבה מאד, זאת היא ועדת יחסי אנוש, בין אדם לחברו. בוועדה הזאת איני חבר, אע"פ שאני קשור אליה כמעט בעבודה יומיומית. הסיבה היא פשוטה: אי אפשר שהרב יהיה תגר ביחסי אנוש. אם הוא יהיה תגר ביחסי אנוש זה צריך להיות רק במעמדו הרבני. יש גם בקיבוצים ריב בין אדם לחברו. וישנו ריב בין האדם למוסדות, חילוקי דעות, חילוקי דברים. הרב צריך להיות מחוץ למסגרת המוסדית הזאת, לגמרי בחוץ. ישנה בעיה עם חבר — אני יכול לשבת עמו ואני עושה זאת יום יום. עם אותה ועדה, מתייעץ אני איך להסדיר את הדבר. אבל הוא יכול לבוא אלי, כי אני אינני חבר באף מוסד בשטח זה. ברגע שהרב יהיה חבר המוסדות הללו, אני חושב שהשפעתו הרבנית תתחסל. לכן באותן ועדות שנוגעות ליחסי אנוש, אינני חבר בכלל, למרות שיש לי הרבה קשר איתן.

בוועדות שקובעות את הכיוון הרוחני של הקיבוץ, אולי יכולתי להיות יושב ראש,

אבל אני חושב שהדבר לא רצוי. למשל, ועדת חנוך אינה קובעת רק את כיוון ביה"ס. היא קובעת כל כך הרבה בחייו האישיים של כל חבר, מבחינת כניסתו של הקיבוץ לחיי החבר, עד שראיתי סכנה לאותה יכולת של רבנות להכריע בדברים. הרבה פעמים צריכים לפשר בין הצדדים ולהכריע בין הדברים, ולא כדאי שהדברים ינוהלו על-ידי. משום כך גם אינני חבר המזכירות. כל זה לגבי תפקידי במוסדות.

וישנה גם בעיה של הבעת דעה — אני רוצה לומר ברור: הרבה פעמים נמנע אני מלהביע דעה באספת חברים, למרות שאני חבר; ואני עוסק בכל הדברים כחבר, מכיוון שישנם חברים שבטוחים שאם הרב אומר משהו — זה פסק הלכה!

עוד דבר אחד הוא — היקף השאלות. כשהוכרת לי לרב בשעלבים, אמר הרב הרצוג ז"ל שני דברים: הראשון, שהוא חושב שיהיו לי הרבה מאד שאלות, בלי כל יחס לרוב הרבנים. שאלו אותו: מדוע הרבה מאד שאלות? כמה "בעלי בתים" יש כבר בשעלבים... ואמר: השאלות אינן נמדדות במספרן אלא בהיקפן. אלף פעמים שאלה על תרנגולת — זאת שאלה אחת שנשאלת אלף פעמים. ואילו היקף השאלות קובע את מספרן. אז לא הבנתי מה שאמר הרב הרצוג והיום אני מבין, והדבר יוסבר אח"כ. והדבר השני, טען הרב הרצוג, שגודל הקהילה אינו נמדד במספר בעלי הבתים אלא במספר המצייתים.

הרבנות חיונית לדמות קהילה קיבוצית

הקיבוצים הדתיים בארץ מתיימרים להיות קהילות, אשר עוסקות בשאלות המקיפות את כל שטחי החיים. הקיבוצים הדתיים רוצים להיות קהילות שבהן שאלות החברה הן שאלות תורה ביסודו של דבר. הוא הדין בחינוך, בתרבות, ובכל נושא. הקיבוצים הדתיים חושבים להיות קהילה אשר בה גם החיים הפרטיים של הפרטים מתנהגים לפי ההלכה. מכאן היקף השאלות הגדול ביותר — מפני שהוא מקיף את כל החיים; היקף הצייתנים הגדול ביותר — משום שהוא מקיף את כל הקהילה. זהו המצב האידיאלי, שצריך להיות ברבנות, ואשר אותו רוצים הקיבוצים הדתיים להשיג.

וכאן אני רוצה לדבר על המסקנה הנובעת מזה. אם אנחנו — הקיבוצים הדתיים — טוענים שהקהילה שלנו היא קהילה אשר בה אפשר להגיע לשלימות יחסית, ביצירה של קהילה דתית יהודית בא"י, עלינו לבדוק אם הרב כרב הוא נטע זר או נטע טבעי בתוכם, ואם הרבנות כמוסד קיימת במיסוד הקיבוצי. בזה אני רוצה להגיד את מסקנתי מהדברים האלה. אני רב בשעלבים כבר יותר מעשר

שנים. ישנה אפשרות לרב בקיבוץ, כדבר טבעי, חי ומתפתח בחוכו. ישנה אפשרות לרבנות — מוסד קיים ומתפקד, והקיבוצים הדתיים צריכים להכיר בדבר הזה. בשיחותי בקיבוצים דתיים, שלצערי אין להם רב, אני מסביר את הדבר הזה, ואני רוצה להדגיש אותו מעל במה זאת, למרות שאולי לא כל כך נעים. אי-אפשר להתיימר להיות חברה יהודית דתית, כפי שהקיבוצים הדתיים מתיימרים להיות ויכולים להיות, אם הרב כרב, והרבנות כמוסד לא יוכלו להתקיים בתוכה. ומכיון ש"המקרה לא יתמיד" — אם בכל כך הרבה קיבוצים דתיים אין רבנים, יש לבדוק אם באמת לא נמצא רב מתאים, או אם המיסוד והבנין הפנימי של החברה הוא כזה שאינו מאפשר מקום לרב ולמוסד הרבנות. ועל כך יש לתת תשובה בלתי משוחדת. הדברים צריכים להיאמר ברורות, מפני שאי-אפשר אחרת. ישנו בקיבוץ אותו שיוויון מופגן, גדול, שכל אחד מכריע על הדברים, אם לא שהוא מחונק מעצמו לא להחליט עליהם; והרבנות כמוסד היא בעיה, משום שזהו מוסד אוטוריטטי, וכמו כן הרב כרב הוא בעיה, מכיון שהוא קובע, לפחות במה שהוא מחליט שהוא קובע, הוא קובע. ואם הקיבוץ כקיבוץ אינו מוכן לאיש קובע ולמוסד קובע, אין החברה הזאת יכולה להיות חברה דתית יהודית.

הייתי בקיבוצי "השומר הצעיר" לא פעם, ותמיד נשאלתי שאלה זאת: איך קיימת הרבנות בחוץ הקיבוצים שלכם? הרי זה סותר את כל הדימוקרטיה של הקיבוצים שלנו! הסברתי להם את הדבר, שזה סותר לכאורה עוד כמה מוסכמות בחיי הפרט גם אצל אנשים עירוניים. אך כשיקבלו את תפקידיו של הרב ושל ההלכה בכלל בחיי אדם בישראל באשר הוא שם — יקבלו את מקומו של הרב גם בקיבוץ. זה פשוט, זו לא בעיה. הבעיה היא אם מוכנים לקבל את סמכותו. צריך להסביר לקיבוצים מבחוץ וגם לאנשים מבפנים כי את הגלולה הזאת צריך לבלוע, ולא כגלולה אלא כזרע, כדבר מפרה ולא כגלולה לתרופה. כך צריך לקבל את הרב והרבנות.

מנהג — מהו?

חז"ל אומרים: "פוק חזי מאי עמא דבר" (ברכות מה.). מקובל כי מנהג של ישראל יש לו מקור, יש בו קדושה. הרא"ש בסוכה אומר: מנהג שוטים אינו מנהג. מתי זה מנהג ישראל ומתי זה מנהג שוטים? מתי דבר נחשב מנהג — מנהגי ישראל נתקבלו בכל מקום לפי שהיו תמיד גדולי תורה בישראל, שראו, עודדו, הסכימו או הסכימו מאונס — והדבר התקיים. אם כן, לא ציבור האנשים בלבד קבע את המנהג, אלא שהיו בעלי תורה ובעלי תריסין, שהם אישרוהו, בדרגה כל שהיא של אישור. לפיכך אם נוהגים מנהג בהונגריה, נוהגים ככה בליטא, או

נוהגים ככה בגרמניה — יש לנוהגים על מה לסמוך. אך אם ילכו עשרה אנשים לסהרה ויקימו שם ישוב וינהיגו שם מנהג 50 שנה, מזה לא יהיה מנהג. מנהג לא נתקבל בגלל שנוהגים ככה, אלא בגלל שמישהו הנהיג כך, זה עושה מנהג.

אם הולכים אנשים צעירים ומקימים ישוב חדש, מתחילים לעשות מנהגים ואין שם מישהו שקובע. ואני אומר זאת — "על גבי חרשו חורשים", אני מרגיש את העבודה הזאת אצלי. אם אינך עומד שם ורואה מה נוהגים, ואומר כן או לא, אח"כ יבואו ויגידו: מנהג... מה המשקל של המנהג הזה? החברים הם מצויינים, אבל עדיין אין למה שהם מנהיגים כל תוקף של מנהג! איני בא לקפח זכותם של החברים באיזה שהוא מקום חדש שמוקם בא"י — תבוא עליהם ברכה, וירבו כמותם. אבל עדיין מה שהם עושים אינו מנהג. מנהג — יש מישהו שהנהיג אותו. עוד היום אני נפגש בשעלבים בדברים שעושים ואף אחד לא הנהיג אותם מעולם.

המטבח בשעלבים אינו כמו המטבח של אף אחת מהאמהות של החברות של שעלבים. סתם אשה יודעת איך לנהוג במטבח בשבת, מפני שראתה איך האמא שלה נהגה. אבל אני יכול להביא דוגמאות של מלאכות דאורייתא בשבת, שאפשר להיכשל בהן בכל קיבוץ או בכל מטבח ציבורי גדול בהיקף זה, אע"פ שכולן תהיינה כשרות ביותר ותעשינה בדיוק כמו אמא שלהן — זה לא יועיל להן! קל וחומר בן בנו של קל וחומר ענייני חברה, ענייני כספים. על ענייני חקלאות בכלל איני מדבר — מי ראה אצל אבא שלו חקלאות? אבל אפילו בלי חקלאות, דברים של יום-יום בענייני חברה, שאין על מה לבנות מכיון שאין אפשרות להסתמך על מנהג. כמה איסורי דאורייתא גיליתי, שבלי משים עברו עליהם, ואיש לא חלם שעושים פה איסור דאורייתא! ואצל אבא או אצל אמא שלהם לא עשו כן — מכיוון שלא היה להם מאיפה להעתיק. אחרי כמה שנים יבואו ויגידו: מנהג, נוהגים לעשות כך! זה מנהג שוטים.

זאת הבעיה בכל מקום חדש, ובמיוחד אם הוא מסגרת חיים שונה לגמרי. וכאן הבעיה של קיבוץ היא יותר קשה משל מושב. מכיון שכל מסגרת החיים היא דבר חדש לגמרי, ובמידה שהיא מועתקת, היא מועתקת ממי שלא צריך להעתיק ממנו. היא מועתקת מאנשים, שהתורה אינה נר לרגליהם. אלו הן בעיות. ועל כן אני אומר שאי-אפשר להקים שום ישוב בלי אדם אשר תפקידו הוא להוביל ולהדריך בחיי תורה. וקל וחומר בקיבוץ. ועל כן אני רוצה לומר שהרכנות בקיבוץ היא מוסד הכרחי, אם בכלל חושבים שהקיבוץ הדתי יכול להיות חברה בעלת משמעות לחיי תורה, זהו דבר לעיכובא ממש, שיהיה מוסד של רבנות מטופח בתוכו. את הבעייתיות שיש בו — הצגתי תחילה, אבל אפשר להתגבר עליה, אך מאידך הדגשתי את החיוניות שבו.

ובסיום, עוד נקודה אחת, וזה הענין של תורה במקום. הרב מפוניבז' אמר לי: רב

הרב בקיבוץ

לבד אינו כלום ור"ם לבד אינו כלום, ושניהם יחד — דבר מצויין. אבל זאת היא בעיה מיוחדת בקיבוץ להקים בו מקום תורה. אני חושב שבמקומות הקטנים חיוני להקים תורה במקום, זה תפקידו החינוכי הראשוני של רב, וכדאי להקריב הרבה למען זה. ברוך השם כל אלו שניסו להקים ישיבות במקומותיהם הצליחו. ובקיבוצים יש בעיות, אבל גם עזרה מיוחדת, שאפשר להקים בקיבוץ מקום תורה כיסוד ומרכז להשפעת תורה במקום. ואני שמח לומר, שיכולה להיות השפעת גומלין מאד ברוכה ברבנות כזאת, המשולבת גם בישיבה בקיבוץ.

להיות רב בקיבוץ

"שש שנים יעבוד ובשביעית יצא לחפשי" (שמות כא, ב). גם הרב הוא עבד לקהילת קודש (כמבואר בסוף הוריות). אין ספק שעבודה זו במשך שש שנים* הצמיחה הרבה ברכה, בעזרת השם ובעזרת כל החברים אשר סייעו. כי יש לדעת שכל יצירה חמרית או רוחנית בקבוצה אינה פרי עבודתו של יחיד אלא של צבור. וגם בעבודת הרבנות, אע"פ שישנה כתובת ראשית, מכל מקום הכל נעשה על ידי כוחות משותפים שפועלים בהרמוניה וכוללים שדרות רחבות של הצבור.

ארבע מטרות

ישנם ארבעה תפקידים עיקריים בעבודת הרבנות אשר סדר דחיפותם עומד ביחס הפוך לסדר חשיבותם. פרושו של דבר, שכורח המציאות הוא לעסוק תחילה בעבודות היותר דחופות אבל פחות חשובות. ואלו הם:

1. בירור שאלות הלכתיות השייכות הן לצבור והן ליחידים.
2. ארגון תלמוד תורה רחב, הן תלמוד תורה ברבים, הן שעורי תורה ליחידים כפי מדרגותיהם ונטיותיהם.
3. תפיסת מקום באחריות הצבורית של הקבוצה ומתוך כך השפעה במהלך בנינה הרוחני, וגם קשירת קשר עם היחידים.
4. הנהגה רוחנית של צבור אשר אור התורה מאירו בכל סדרי החיים.

העבודה הראשונה נעשתה בע"ה בצורה הגונה, העבודה הרביעית עדיין שייכת לערפולי העתיד. באשר לשתי העבודות האמצעיות, הן נעשו במדה מסויימת.

* הדברים נכתבו בעת שסיים הרב שליט"א את תפקידו כרבו של קבוץ לביא ועבר לכהן כרבו של מושב קשת ברמת הגולן. — הערת העורך

1. הפסיקה ההלכתית

נושא שנחשב תמיד כמכשול גדול לקבלת רב בחברה הקבוצית, אשר סותר לכאורה את אופיה הדמוקרטי — התברר דווקא להיות הפשוט ביותר. כי האמת ניתנת להאמר שהפחד מפני כפיה דתית בתוכנו, הינו מוצדק, מפני שערכן האמיתי של המצוות מופיע כשהן מקוימות לא מתוך כפיה חיצונית אלא מתוך הסכמה פנימית מלאה. ולכן הדרך הנכונה אינה לכפות אפילו במילים, אפילו בסגנון — אלא להסביר וללמד; לא לשכנע, אלא לברר את הדעות, לאורכן ולרוחבן, במהלך אטי ועקבי עד אשר יגמר עכולן הרוחני. וזאת דרך ארוכה ביותר, של שנים לפעמים אף של דורות — כי לעומת היחיד שתייכן אצלו קפיצה ודליגה בקודש, הצבור פוסע לאט מעצם טבעו ואין לו כנפיים. כל זה לא מלבי אני אומר אלא מכח הדרכת מורי ורבי הרב צבי יהודה. ומכיון שאין שמוש בכפיה ולחץ, אלא מצד אחד ברור שאלות הלכתיות אשר כבר שייכות למוסכמות ההלכתיות של הקבוצה (קונסנסוס), ומצד שני מגמה חנוכית לגבי העניינים ההלכתיים שאינם מוסכמים — אין כאן שום סתירה בין אופיה הדמוקרטי של הקבוצה ובין מוסד הרבנות הפוסק הלכות. כאן חובה עלי לחזור על נקודה מסויימת שהרכה חברים מתקשים בהבנתה, מתוך ענוותנותם והערכתם העודפת את הזולת: איני פוסק הלכות, כי איני ראוי, איני יודע, ואיני רשאי. רק תלמיד חכם פוסק הלכות. אבל יש לפעמים בידי לבחון מציאות מסויימת ולברר מה נפסק בנדון מתוך ספרי הפוסקים או מפי תלמידי חכמים, בין מצד תוכן הדברים בין מצד סגנון הפסיקה. אין צריך לאמר שעבודה זו מצריכה חכמה רבה ונסיון רב, ולכן כל הוראה הלכתית בעלת השלכות צבוריות נתפרסמה רק אחרי התיעצות עם חברים מתאימים — ועדת דת או ועדת רבנות, מזכיר פנים או סתם חברים בלי תפקיד רשמי. התוצאה הברורה של שיטה זו היא שהרבה עניינים הלכתיים חשובים בקבוצה באו לידי תקונם ושכלולם בדרך עדינה המתישבת על דעת החברים, וכמו כן לא הופיעו משברים או מתחים על רקע דתי. והחשוב ביותר הוא שהורמה קרן ההלכה והדרכתה בעיני הכלל ובעיני חלק מכריע של החברים, למען דעת, שאין ההלכה סותרת את החיים, אדרבה היא מגדלתם ומרוממתם.

2. שעורי תורה:

מבחינה כמותית עבודה זו תפסה את החלק הגדול ביותר של זמני. עדיין אני תוהה שמא טעיתי בקבלי עלי עומס כה גדול של שעורים שהגיע במשך תקופות ארוכות עד כדי 40 שעורים בשבוע (בלי לקחת בחשבון שעורים מועטים

שהעברתי מחוץ לקבוצה מפני אי היכולת להתנער לגמרי מאחריות כלל ישראלית) — שמא רבוי השעורים וכן רבוי העבודות השונות והמשונות שהוטלו עלי ולא היו קשורות אורגנית לעבודת הרבנות, פגעו באיכות העבודה ועומק חדירתה. למען סלק כל טעות, יאמר ברורות, שדעתי היתה שיש לרקום מערכת גדולה וענפה של תלמוד תורה ברבים, ויתנו את השעורים החברים הרבים המסוגלים ומוכשרים לכך, כשגם אני אטול בה חלקי ביחד עם כולם. אבל מכיון שכל המאמצים בכיוון זה עלו בתוהו, חוץ מתקופות קצרות, לעולם חזר אלי הנטל הכללי של העברת השעורים.

אין לשער את הערך הגדול במשך כל השנים הללו של שילוב שעורי תורה בסדר החיים הקבוע של הקבוצה, הן שעורים יומיים, והן שעורים שבועיים כמעט כל יום. והעתיד עוד יראה את ההעשרה הגדולה של הקבוצה בכוחות רוחניים, על ידי למוד תורה קבוע ומגוון זה לכל חלקי הצבור.

ומכל מקום, לא נגמרה המלאכה, ויש להמשיך עד אשר נגיע לתלמוד תורה גדול שיקיף כל הקבוצה בקביעת עיתים הגונה. נראה שאחד העיכובים הוא שטרם נשתכללה בקבוצה התודעה של למוד תורה בתור למוד תורה. יש אמנם השתתפות רחבה מאד בהרצאות מענינות, וכמובן לא נגרע חלקן של ההרצאות התורניות הניתנות לפרקים, אדרבה — אבל אין כאן תודעה עמוקה של למוד תורה קבוע השייך לסדר החיים, והחיוני ליחיד ולכלל. ומכיוון שאין בכחי להעביר הרצאות מרתקות ומענינות הן מצד התוכן, הן מצד הסגנון והן מצד הכשרון להפעיל את המשתתפים, אלא לכל היותר לתת שעורים "סבירים" — מובנת היטב העובדה של מעוט המשתתפים בשעורים אלה ומעוט הענין שנמצא בהם.

ולכן מובן מאליי הצורך להחלפת הכוחות בעבודת הרבנות, כדי לרומם את סגנון ההוראה, ולתת תנופה מחודשת שתביא שכלול למוד התורה הצבורי.

3. ההשפעה על הכלל והיחידים

מאוד קשה לסמן גדריו של נושא זה. מכל מקום ברור הוא ש"מוסד הרבנות" השתלב בצורה קונסטרוקטיבית והרמונית בחיי הקבוצה, ושההתייחסות אליו, שהיתה מסוייגת במקצת בראשית דרכו הינה עתה חיובית. וכן בלי ספק נקשרו קשרים חשובים עם הרבה חברים, ואף צעירים וילדים — קשרים שסייעו להם במדה מסויימת לבנינם הרוחני. וכאן מקום להעיר על נקודה מסויימת שהיתה שנויה קצת במחלוקת.

יש חברים אשר טענו שעל הרב להתקרב ולהתקשר עם החברים, ביחוד

הצעירים, למען יוכל להפעיל עליהם את השפעתו הברוכה. לגישה זו הרבה השלכות מעשיות לגבי סדר יומו של הרב, ולהשתלבותו במערך המשק והקבוצה. ברם, דרך זו פגומה. אמנם למדנו בפרקי אבות "הוי מתלמידיו של אהרן... אוהב את הבריות ומקרבן לתורה" לא נאמר שיש לאהוב את הבריות כדי לקרבן לתורה אלא שיש לאהוב את הבריות, מפני שהוא ערך בפני עצמו. ממילא, מי שאוהב את הבריות, מחפש דרכים לקרבן לתורה יותר ויותר. אך לא שההתקרבות וההתקשרות עם צעירים ומבוגרים תהיה אמצעי אשר מטרתו לאפשר השפעה רוחנית. גישה עקרונית זו, בנוסף לאי היכולת הטבעית שלי לקשור קשרים חברתיים "על פי הזמנה" הקשתה על המלאכה, ומשום כך נוצר מצב שלא נקשרו קשרי ידידות ביני ובין חלק ניכר של החברים והצעירים. אמנם לא הופיעו יחסים שליליים, וכאמור לעיל, נרקמו קשרים עם הרבה חברים וצעירים.

כל זה אמור לגבי יחידים. באשר לצבור בכללותו, ברור שמוסד הרבנות תפס מקום חשוב בעצם מציאות הקבוצה. כאמור לעיל, אין זה דוקא מכחי, אלא שיש כאן יצירה משותפת והגשמת שאיפות של הרבה חברים. אבל מכל מקום נראה לי שהיתה השפעה מסויימת, בענין זה, להזדהות עם האידיאל הקבוצי. כמו כל חבר אני סובר שיש דברים שצריכים תקון ושכלול, הן בתחום הרוחני הן בתחומים אחרים. אבל באופן כללי הנני רואה שעצם הקבוץ הדתי הוא תופעה של קדוש השם, מפני היותו חברה של צדק ושל יושר, של מוסר חברתי ושל עזרה הדדית, של חיי תרבות ושל חירות, של חסד ושל אמת, של ישוב הארץ, ושל אחריות כלפי העם כולו. ולא רק הסכמה שכלית כללית קיימת בי — ובאשתי — אלא אף נטיה חזקה החל מגיל הנעורים לחיות חיי קבוצה (ולבי בוכה בקרבי להצטרף לצורות חברתיות אחרות אשר בהן אין יסוד הצדק מאיר כמו בקבוץ). לדעתי העניה, דבר פשוט הוא שמלוי תפקיד רוחני בצבור מסויים, אפשרי רק למי שמקבל את האידיאלים של צבור זה, או לכל הפחות מעריך אותם.

כללו של דבר, עבודת הרבנות תפסה מקום הגון בחיי הקבוצה ואחריותה.

4. הנהגה רוחנית

כאמור לעיל לא נגעתי בתפקיד זה אף באפס קצהו, מכל מקום לא אמנע מכמה הרהורים בנדון. כל מי שמתבונן במצב הכללי של הקבוצה רואה כמה זקוקה היא להנהגה רוחנית (ואף להנהגה בכל תחומי החיים: תרבות, חברה, חנוך וגם ארגון במישור המשק והעבודה) לא רק הנהגה שמטפלת במצב

להיות רב בקיבוץ

הקיים, אלא הנהגה המושכת את הכלל לכיוון מסויים ומדריכתו לקראתו. גם בתחום הרוחני ישנן עוד הרבה חולשות בחברה שלנו. אמנם יש הרבה עניינים רוחניים בהם אנחנו לעילא ביחס לכללות האומה, אבל אין זה מצדיק "הסתפקות במועט" בהישגינו הרוחניים הנוכחיים. בשני אופנים אפשר לבחון חולשה זו:

1. מצד האידיאל שהצבנו לעצמנו ביסוד הקבה"ד;
 2. מצד האפשרויות החנוכיות שעומדות לרשותנו (כולל "הרחוב הקבוצי").
- האמת חייבת להאמר שהדור המבוגר לא ראה ברב אפשרות של הנהגה רוחנית עבורו אלא קיוה להשתלבותו בחיי הקבוצה, על יד "ספוק צרכי-דת" וחיווק מסויים של החיים הרוחניים. יחד עם זאת יתכן שהוא קיוה להנהגה רוחנית של הדור העולה, החל מהגן ועד התיכון, ובמדת מה למעלה מזה, וכתוצאה מכך להשפעה מכרעת. מטרה זו טרם הושגה, והרבנות (כולל כל הכוחות המסייעים) לא שמשה כהנהגה של הדור הצעיר. בסכום לענייננו, הנהגה רוחנית של הקבוצה תתאפשר רק אם יתמלאו שני תנאים נוספים:
1. מנוי רב אשר לו שעור קומה חשוב וכושר מנהיגות רוחנית.
 2. אמון הצבור ברב.

בהכרח להזרים דם חדש

אין כחברה הקיבוצית, מערכת אשר שומרת כל כך טוב על עקרון הרוטציה, ואשר מבינה היטב את חיוניות החלפתם של אלה שעוסקים בצרכי צבור, מפני שלפעמים לאורך השנים חלה שחיקה בטיב השירות. ומלבד זה, יש לתת מקום להופעת כשרונות מגוונים. וכן בנדון שלנו, נראה שטובת הצבור דורשת בתוקף רענון יסודי בתפקיד הרבנות, כדי להביא יוזמות חדשות ותנופה חדשה בעניינים הרוחניים. לא מתוך שלילת העבר, חס ושלום, אלא אדרבה — מתוך הערכתו, ומתוך ההכרה שיש לבנות על יסוד איתן וחשוב זה עוד הרבה קומות.

בסכום

צר לי על מגבלותי אשר מונעות ממני לגמור את מלאכת הקודש אשר התחלתי בה ולהביאה עד תום. ומצד שני שמח אני על מה שיכולתי לעשות במסגרת אפשרויותי, במשך כל השנים הללו, ושמח אני ביותר שתרמתי את חלקי בשכלול בנין צבור חשוב זה. הנה המשכתי את המצוה אשר החל בה מורי ורבי הרב משה לוינגר. הוא החלוץ שפרץ את הדרך, והמשכתי לפלס אותה עבור מי שימשיך

אחרי ביתר שאת וביתר עוז. בודאי יש לשמוח על כל הברכה שהופיעה בעבודת הרבנות — מכח החברים אשר נשאו בעול המשותף, ואף בזכות רבותי אשר למדוני והדריכוני בזה. דבר גדול הוא והצלחה חשובה שהרבנות יכולה להשתלב בצורה הרמונית ומבורכת באורח החיים הקיבוצי — ובאופיו הדמוקרטי — בהתאמה שלמה בלי סבוכים ונגודים. התברר לעיני-כל שהרבנות מהווה חלק אינטגרלי של המציאות בקבוצה בין מצד חיי היום יום, בין מצד האידיאל הקבוצי. וזכות גדולה היא לקבוצתנו, אשר הלכה כחלוץ לפני מחננו, מחנה הקבוץ הדתי, ואשר הוכיחה בצורה מוחלטת, שהרבנות והקבוצה הינן חוברות יחד, כשלהבת הקשורה בגחלת.